

Az 1845—47. évi felvidéki éhínséggel kapcsolatos intézkedések Pesten és Budán.

Az 1845—46—47. években Európaszerte esős, fagyos, száraz időjárás rossz termést hozott; gabonafélékben mindenütt hiány mutatkozott. A nyugati államok orosz, sőt tengerentúli gabonavásárlásokkal igyekeztek a drágaságon és hiányon segíteni. Az általános burgonyabetegség Írországban, Porosz-Sziléziában, Ausztria hegyes vidékein Krajnában, Karintiában, Stájerországban, a csehországi Óriás-hegységben éhínséget okozott. A rossz időjárás nálunk is tengernyi nélkülözés forrása lett. Már 1844 október eleje óta az egész országot szüntelen esőzés érte; a vetések kiáztak, megritkultak, a burgonya, káposzta megpenészesedett, megrothadt. Az élelmiszerek ára rohamosan emelkedett: a liszt pozsonyi mérője 3 forintról 20-ra, a főzelékfélék, hús, zsír, tojás, tej, vaj ára pedig kétszer-háromszor drágább lett. Egyes vidékeken a szegény jobbágy- és zsellérség mindennapi kenyerét már nem tudta megszerezni — segélyre, támogatásra szorult. Az északi megyék lakossága szenvedett az éhségtől legtöbbit. Csekély termését felélve vonómarháit után a kutyákat, macskákat ette meg, majd szecskából, szalmából, polyvából süített lepénnyel táplálkozott, amikor ez is elfogyott, forrázott füvet, őrölt gyökereket, fahéjat evett.

Az éhezőkön mindenekelőtt társadalmi úton igyekeztek segíteni. A jótékonykodás élén az uralkodó állt, aki az árvai, lipői és szepesi ínségeseknek adott kisebb-nagyobb segélyt, míg Apponyi kancellár hitvese a felvidéki éhezők részére a bécsi arisztokraták, pénz- és iparbárok között 12.000 forintot gyűjtött. A világi és egyházi földesurak magtáraikat nyitották meg bajbajutott jobbágyaik előtt; a következő aratásig vetőmagot hiteleztek, ingyen burgonyát osztottak ki nincstelen, éhező zsellérek között, naponta főtt ételt juttattak azoknak, kiknek semmi keresetük sem volt. A törvényhatóságok hírlapok útján gyűjtöttek pénz- és természetbeni adományokat. A megyék nemességükre vetettek ki szükségadót s a hadiadóba folyó összegek egy részét terményvásárlásokra fordították. Az így összevásárolt gabona egy részét mint vetőmagot, más részét mint élelmet osztották szét a jobbágyok között. Hogy elegendő gabona és burgonya álljon a lakosság rendelkezésére, több megye megtiltotta a gabonakivitelt, némelyik pedig a gabonaneműek árát maximálta, majd mindkét terményből való pálinkafőzést tilalmazta. A folytonos áremelkedés

meggátlására felújították az elővásárlási tilalmat; a termelőtől bizonyos napokon csakis a közönség, míg a többi napokon, meghatározott időben a viszonteladók vásárolhattak. Néhány város, mint Kassa, Késmárk, Debrecen, Békésgyula, Szeged szegényebborsú lakosai részére nagyobb mennyiségű gabonát vásárolt, azt megőrlette és mint kenyeret hozta forgalomba. Az önköltségi áron eladott kenyér és liszt a szegényebbek olcsóbb étellemmel való ellátását szolgálta, s a piaci árakat is sok helyen jelentős mértékben csökkentette.

A magánosok és törvényhatóságok mellett a helytartótanács az éhínség elhárítására 1846-ban egy bizottságot alakított, hogy a törvényhatóságok javaslatait, intézkedéseit és segélykéréseit felülbírálván, azokat saját javaslataival együtt terjessze elő. De a bizottság az éhínség leküzdésére semminemű nagyobb szabású tervet, vagy javaslatot nem készíthetett, mivel a rendi állam a nélkülözhetetlen pénzzel nem bírt, s így a helyzet egyre romlott. A felvidék lakossága 1847-ben olyan aggasztó helyzetbe került, hogy az érdekelt törvényhatóságok és a közvélemény kormányintézkedést sürgetett, mire őfelsége az ínségsújtotta vidékre két királyi biztost rendelt. Vay Miklós báró és Ambró Antal királyi biztosok 350.000 forintot kaptak kézhez, hogy ebből az összegből az ínségeseket gabonavásárlással, vetőmaggal, élelmiszerekkel, pénzbeli segélyekkel támogassák, valamint a katonatartáshoz szükséges pénzt az egyes megyéknek előlegezzék. A rendelkezésükre álló összeg azonban korántsem volt elegendő, tekintve, hogy a hivatalos becslés szerint mintegy félmillió embert kellett volna támogatni. Az éhenhaltak száma folyton növekedett, az éhségsújtotta vidéket egyre többen és többen hagyták el. A kóborló vándorok gyalogszerrel, csapatosan az alföldi városok felé vették útjukat, azt remélve, hogy e nagy gabonatermő vidéken valami munkát majd csak találnak és éhüket is csillapíthatják. Azonban a legtöbb helyen elutasították őket; egyrésztük tovább indult, másrésztük a hatóságok éberségét kihasználva a városokban maradt, szaporítva a gondokat, amelyek a drágaság, munkanélküliség és saját szegényeik eltartása miatt az életet amúgy is elég nyomasztóvá tették. E nagyarányú belső vándorlás végső célja a két főváros volt, ahol alkalmi munkát, hatósági segélyt remélt a magyar, tót és német vándor.¹⁾

Pesten és Budán a felvidéki éhínség, az élelmiszerek drágulása, a munkát kereső felvidékiek ezrei, a növekedő munkanélküliség nehéz feladatok elé állította a hatóságokat. A lakosság száma az egyre több munkáskezet igénylő, évről-évre szemlátomást növekedő fővárosban az ínséges években hirtelen megduzzadt. Míg a gondtalanabb, békés időkben a bevándorlók 2—3 ezerrel növelték évente a lakosság számát, addig 1846—47-ben a növekedés kétszeres volt; két év alatt 6000 ember helyett 12.000 jött a fővárosba: Pest lakossága kerek számban 80.000 főről 92.000-re emelkedett.²⁾ Ehhez a szaporulathoz még hozzá kell számítanunk azt a 6—8 ezer embert, akiket mint csavargókat a fentmaradt összeírás nem említ, úgyhogy a két ínséges esztendőben mintegy 20.000 bevándorló érkezett egyedül Pestre. Foglalkoztatásukat az európai pénzkrisis tette bizonytalanná — megélhetésük nem volt biztosítható. Az Angliából kiinduló hitelválság nálunk már az 1845-i pesti vásáron érzékeny károkat

okozott; a medárdnapi vásár pénz hiányában igen vontatott volt, míg a júniusi vásáron már a rossz termés következményei mutatkoztak.³⁾ A vásár népes volt, de a kézművesek cikkei igen alacsonyra keltek el. A következő két évben a helyzet semmit sem javult: a nagykereskedők 1847-ben hitelt már nem kaptak és azok, akik az előző két évben nem buktak meg, minden kintlévő hitelüket felmondták. Az iparosok nem juthattak áruhitelhez, a munkát beszüntették. Egyik vásári tudósítás szerint a márciusi vásáron (1847) a vevő olyan ritka, mint a fehér holló, a fogyasztó most inkább, mint valaha »gondokba öltözködik, jobb napok reményeivel táplálkozik s elfojtott sóhajokkal lakik jól.«⁴⁾ A kézműiparban beállott pangás a mestereket legényeik elbocsátására kényszerítette. A tanács, hogy a nagyobbarányú munkáselbocsátások elejét vegye, tárgyalásokat kezdett a céhmesterekkel, akik megígérték, hogy a legényeket nem eresztik szélnek. A tárgyalások során a munkaadók, hivatkozva szorult helyzetükre s arra, hogy 1838 óta az élelmiszerárak átlag 50%-kal emelkedtek, az ily módon visszatartott munkásaiknak csak élelmezését ígérték, bérfizetést nem. De még ilyen ígélet után is akadt céh, mint például a német vargák-céhe, amely legényeit kénytelen volt elbocsátani, mert a mesterek készítményeiket az utolsó vásáron nem tudták eladni. A munka nélkül maradt iparoslegényeket, elsősorban a nem helybelieket kitoloncolták, míg az egyéb szakmabeli munkanélkülit, kovács-, asztalos- és lakatoslegényeket a tanács közbenjárására az óbudai hajógyár igazgatósága 24—30 krajcár napibérrel alkalmazta. A szabómestereket az óbudai katonai ruházati bizottság támogatta megrendeléseivel. Mindamellet a munkanélküliség egyre emelkedett, mire a hatóság a kérdést rendészeti útra igyekezett terelni: a kitoloncolási eljárás fokozottabb mértékben indult meg. A város vezetőségét erre a megoldásra a már említett nagyarányú bevándorlás ösztönözte. A város mindenki előtt nyitva állt és azt elárassította a szegénység. A felvidéki tótok és más megyék nyomorgó napszámosai szaporították a helybeli szegények számát. A szűk termés visszatartotta a fővárosban dolgozó felvidékieket, kik a telet is itt akarták tölteni, holott rendes körülmények között ezek az augusztusi és novemberi vásárok után mind hazatértek. A kertészetnél, a kőbányákban, a fuvarosoknál, a dunai rakodóknál, a város határában épülő vasútnál dolgozó napszámosok egyrészt és a sok szertekóborló idegent a rendőri fogházba, valamint az 1845-ben létesített dologházba gyűjtötték össze. Ezek jórészt rövid úton, sommás eljárással a város határára tették ki; volt olyan hét, hogy másfélszázat toloncoltak ki s ily módon 1845—46-ban 7200 személyt távolítottak el. De a kisszámú városi rendőrség tehetetlen volt velük szemben s egyrészük kellő ellenőrzés hiány miatt rövidesen visszatért.⁵⁾ Legtöbbje szállás- és kereset nélkül lévén, csoportokba verődve koldult a városban. Az éhségtől alig lézengő nyomorultak közül naponta 2—3 halva maradt az utcákon. Mindennap került néhány a városházára, kiket a város különböző részein szedtek fel, mivel jártányi erejük sem volt már s hogy megszabaduljanak tőlük, sietve szekerekre rakták őket s úgy vitték a város határára.⁶⁾ Akik még mozogni tudtak, de semmiféle alkalmi munkához nem jutottak, koldulásból tengették életüket — a végkimerülésig az utcákon csatangoltak. Legtöbbje az éhségtől elgyengülve, mindenfajta betegség könnyű

prédájaként a kórházakat töltötte meg. Az utcáról felszedett betegeket a városház udvarára vitték, ahonnan naponta zsúfolt szekereken szállították őket a Rókus-kórházba.⁷⁾ A sok beteg elhelyezésére a kórház épülete hamarosan szűknek bizonyult, a betegeket a folyosókon, pincékben, a kórház melletti pajtákban zsúfolták össze, mire Hégel Müller Mihály ügyvéd terézvárosi Gyár-utcában fekvő házában ideiglenes kórházat állítottak fel. A fegyházat is megtöltötték az ápolásra szoruló »éhség által legyöngített« egyének. A kórház kiadásai annyira megnövekedtek, hogy az alapítványi tőkékhez kellett nyúlni, sőt 14.000 forint előleget vettek fel. A betegek nagyrésze megyei beteg volt, az ápolási költségeket mégis a város viselte. Hiába kérte a város a helytartótanácsot, hogy a törvényhatóságok lakosaik után felmerült kiadásokat térítsék meg. Egy országos kórház felállítására is gondoltak, de ezt sem tudták megvalósítani.⁸⁾ Az elszaporodott kéregetők megfékezésére koldusöröket rendeltek, de nem sok eredménnyel, mert az öröket a koldusok már messziről felismerték, megszöktek előlük, a járókelők pedig mindenütt a kéregetőket oltalmazták. Erre a tanács, hogy a házi és utcai koldulás megszűnjön, felszólította a közönséget, hogy alamizsnát ne adjon, a kéregetők elfogatását ne akadályozza. Majd a két főváros tanácsából, a választópolgárságból, a szegényházi bizottságból, valamint a külvárosi bírókból egy választmány alakult készpénz és természetbeni adományok gyűjtésére, de az eredmény napról napra soványabb lett. Míg Pesten 1846-ban még 8.000 forintot szedtek össze, a következő évben már csak ennek a felét sikerült összegyűjteni, mert az adózók közül, amint azt a gyűjtők jelentették, »sokan tulajdonvagyonbeli viszonyaik miatt nem képesek további segedelemadásra«. Végül is a hiányzó 4.000 forintot a város költségvetésébe vették fel. A koldulást nem sikerült megszüntetni, mert a fenti összeg korántsem volt elegendő minden kéregető ellátására. A kéregetők legszomorúbb csoportja a gyermekek hada volt, »kik három utcán is végigkísérik kunyorálásaikkal, nyöszörgő panaszaikkal azt, akinek nincs aprópénze és addig szökdécselnek bokái körül, hol elől, hol hátul, míg vagy egyik vagy másik türelme megszakad.«⁹⁾ Voltak a gyermekek között olyanok, kiket szüleik hagytak el; egyrésztük a fővárosban koldult, másrésztük a külföldre induló vándorlegényekhez csatlakozva elhagyta az országot, hogy idegen földön pusztuljon el.¹⁰⁾ A kiutasítási eljárások mellett a hatóság a csavargók egy részét a Kerepesi-úton fekvő dologházba utalta, hol a férfiak és nők gyapjú-, valamint lószőrfonással foglalkoztak. A dologházi elhelyezés természetesen elégtelennek bizonyult már az első hetekben. Hogy az egyre szaporodó munkanélküliek némi keresethez jussanak, az utcák tisztogatását 1846-ban már nem rabokkal, hanem napszámosokkal végeztették, 24 krajcáros napszám mellett.

Budán is igen megsaporodtak a koldusok. A nyomor és ínség úgy elharapódzott, hogy a járókelők az utcákon lépten-nyomon kéregetőkbe ütköztek, sőt a környékbeli nyári lakóhelyek is megteltek velük.¹¹⁾ Megtiltották a koldulást, a koldusbizottság pedig nagyobbarányú gyűjtést indított és a befolyt segélyeket a központi pénztárból egészítette ki. A munkanélkülieket összeírták, segélyezésükre 2000 forintos kölcsönt vettek fel, mert a házipénztár kimerült. Segélyt csak az kapott, aki a csatorna-

építésnél, utcatisztításnál dolgozott. A szükségmunkásokat a város élelmezte s a bérükből a kiosztott élelmiszer árát levonva, a fennmaradt összeget csak akkor adta ki, ha az idegen munkás a várost elhagyta. De még így is az ország minden vidékéről összeverődött nagyszámú nyomorgó töltötte meg az irgalmasok és az apácák kórházát. A válság a város adózó polgárait is nehéz helyzetbe hozta; az esztergomi érseknek járó 5500 forint összegű hegyvámot és tizedet nem tudták megfizetni, mire a tanács a viszonyokra való tekintettel a szegényebborsú adózóktól a közadót egyelőre nem hajtotta be.¹²⁾

Az élelmiszerek — liszt, hús, zsír, vaj, tej, kenyér stb. — és tűzifa árának ugrásszerű emelkedése folytán a szegények a megcsappant kereseti lehetőségek mellett alig tudtak egy-egy hétre néhány garas ára lisztet, sőt, zsírt vásárolni. Hogy ezen közszükségleti cikkekből kellő mennyiség álljon a közönség rendelkezésére és nehogy a spekuláció az árakat felverhesse, a helytartótanács rendeletére bizottság alakult az élelmiszerek kellő mennyiségének biztosítására. A két fővárosban 1845 végén egy-egy bizottság összeíratta a liszt- és tűzifakészletet, javaslatot tett a tüzelő árának csökkentésére és nagyobb mennyiségű gabona vásárlására, de ez utóbbit, a nagy kiadástól félve, a választópolgárság nem helyeselte. Elrendelte a pékek ellenőrzését, mert a kenyér és sütemények hatósági árát ugyan betartották, de súlyát és minőségét rontották. A helytartótanács helyeselte a javaslatokat és életbeléptetésükre utasította a várost, egyben Szent-Iványi Vincét Pestre királyi biztosnak nevezte ki. A királyi biztos árkormánybiztosí teendőik végrehajtására kapott megbízást és felhatalmazást. A drágaság enyhítésére a közszükségleti cikkek terén fokozottabb ellenőrzést foganatosított. A pékeknél, szatócsoknál rajtaütésszerű vizsgálatokat tartatott s megtiltotta a burgonyából, gabonából való pálinkaégetést és keményítőkészítést. A tűzifa árát, mely a hosszú tél és a nyári folytonos esőzések miatt megáradt vizeken a szállítás nehézségei folytán ölenként 24 frt-ról 34-re emelkedett, úgy igyekezett csökkenteni, hogy a készleteket összeíratta, a kereskedőket kötelezte 9.000 öl fának meghatározott időben való szállítására, valamint állandó raktárontartására. Négy választópolgárral ellenőriztette a famennyiséget, az ölek teljességét, a hatóságilag előírt eladási árak betartását s ugyanakkor megtiltotta a tégláégetőkben való fatüzelést.¹⁴⁾ Hogy az élelmiszerek mérésénél történő visszaéléseknek elejét vegye, a mészárosoknál, henteseknél dolgozó székálló legények bérleveleit (munkakönyv) a városkapitánnyal láttamoztatta; a főnököket alkalmazottaik bejelentésére kötelezte. A város több helyen hiteles mérleget állított fel, ahol a vásárolt húst és egyéb élelmiszereket bárki lemérhette; csalás esetén a mestert 12 frtra büntette. A péksütemények ellenőrzésére minden pékmester köteles volt számot festetni címtáblájára, süteményeire pedig ugyanazon számot rányomni; ha ezt elmulasztotta, 12 frttal bírságolták. Súlyosan büntették azokat a pékeket, kik készítményeiket 20—25%-os haszonnal árusították, mert a hivatalos árszabás 6%-os hasznot állapított meg.¹⁴⁾ Hasonló módon ellenőriztette a szappanosokat, gyertyakészítőket stb.¹⁵⁾ Az élelmiszerhamisítók ellen kíméletlen szigorúsággal járt el. Életbeléptette a tej, tejföl, vaj, ecet stb. ellenőrzését, bizonyos mennyiséget a piacon lefoglaltatott és a főorvoshoz

gyógyszerészhez küldte vizsgálatra. A fogyasztásra kerülő hússzükséglet biztosítására az aprómarha vágatási és árulási díját és a helypénz fizetését megszüntette és elrendelte a juh-, ürü-, borjú- és sertéshús, valamint a zsír szabad árusítását. A városkapitánnyal az élő- és vágottjóság mennyiségéről, (sertés, marha stb.) hetenkint részletes jelentést készített. Így biztosította a fogyasztók szükségletét, állandó készletekkel pedig az árak nagyobb ingadozását is el tudta háritani.

A polgármester elnöklete alatt működő, szegény-intézetekre ügyelő bizottság mellett, a városkapitány vezetésével az elővásárlások megakadályozására és a hatósági árak betartására egy felügyelőbizottság alakult. Ugyanis a hetivásárookra feljövő, terményeiket szekereiken áruló vidékieket a kereskedők kora hajnalban felkeresték és a szabott árakon felül ígértek áruikért, ezáltal felverték a gabona árát. A spekulánsok sokszor nem vásároltak, mire a termelő a magas árhoz ragaszkodva, nem tudta áruját a vásáron értékesíteni, annak egyrésze a vásár végeztével kocsiján maradt. Ilyenkor munkába lépett az üzérkedő s alacsony áron összevásárolta az élelmiszereket. Ezeket a »visszaéléseket« volt hivatva a bizottság megakadályozni oly módon, hogy ellenőröket állított a hatvani és kecskeméti kapuhoz, a dunai rakodókhoz, hogy az üzérkedőket elriassza. A netalán így vásárolt terményeket elkobozták — a vásárlót megbotozták. Ezt a két külön bizottságot, melynek tagjai ugyanazok a személyek voltak, 1847 június 1-én a helytartótanács által új királyi biztosként kiküldött Almásy Móric gróf, a magyar királyi udvari kincstár alelnöke, az intézkedés egységének biztosítására egybevonta, a 27 tagból álló, drágaság enyhítésére és az élelmezésre alakított bizottság élére Rottenbiller Lipót alpolgármestert állította. A városkapitány, Szekrényessy Endre, mint a bizottság rendelkezéseinek legfőbb végrehajtója, minden ülésen résztvett és közegeivel annak határozatait foganatosította. A drágaság enyhítésére alakult bizottság a királyi biztossal, a helytartótanács utasítására az élelmezés ügyében olyan intézkedéseket hozott, melyekre helyhatóságilag fel volt jogosítva, valamint ebben a tárgyban 1846-ban életbeléptetett intézkedéseket és rendszabályokat továbbra is fenntartotta. A bizottság első intézkedése az elővásárlási tilalom hathatós keresztülvitelére és kiterjesztésére irányult. A tilalmat kiterjesztette a búzára, rozsra, árpára, zabra, kukoricára, babra, borsóra, lencsére, burgonyára, zöldségre, gyümölcsre, baromfira, tojásra, lisztre, halra, sertéshúsra, szalonnára és zsírra. A kofák és egyéb viszonteladók csak a keddi és pénteki napon délelőtt 11 órától estig vásárolhattak, míg a szatócsok és gabonakereskedők ugyanazonokon a napokon délelőtt 10 órától estig. Ha gabonás hajók érkeztek, három napig csak a közönség vásárolhatott, utánuk pedig a kereskedők. Az elővásárlási tilalmat végül a kenyérre is kiterjesztették, amelyet soroksáriak, ercsibeliek, ráckeveiek és csepeliek hoztak piacra. Pest megye felszólítására, hogy a limitációt töröljék el, a liszt szabad forgalmát állítsák vissza, a tanács a bizottság javaslatára elutasító választ adott, úgyszintén arra a kérésre is, hogy az 1845-ben alakított vegyesbizottságot ismét hívják egybe.¹⁶⁾ A bizottság másik intézkedése a hússzükséglet biztosítása volt, mert a húsfogyasztás nagymértékben emelkedett. A limitált és alacsony árak mellett, egyéb élelmiszerek aránytalanul nagyobb

ára miatt a közönség háromszor több húst fogyasztott, mint eddig. A szükséges mennyiséget rendőri vizsgálatral biztosította: a készletek gyűjtése a nyári 6 hónapban 3, a téli 6 hónapban 4 hétre volt kötelező. A biztosok hetenkint tartottak vizsgálatot a mészárosoknál, akik a hatósági húsárakat igen alacsonynak tartották, mert a marha árát a bécsi és pozsonyi mészárosok vásárlásai nagyon felhajtották.¹⁷⁾

A fentemlített intézkedések azonban nem bizonyultak kielégítőnek. A gabonaneműek ára az ellenőrzés mellett is napról-napra emelkedett, főleg a Moson megyéből érkező hírek hallatára; ott ugyanis 1847 május elején a külföldiek nagyobb mennyiségű gabonát vásároltak. Az Alföldről a Dunán való felfelé szállítás, a magas vízállás következtében, mind nehezebbé vált; a gabona ára pesti mérőként 24—25 forintra emelkedett. A helytartótanács 1847 június 1-én a rendkívüli viszonyokra való tekintettel elrendelte, hogy a város nagyobb mennyiségű gabonát vásároljon, azt tüstént megőrlesse, a lisztet vagy az abból sütetendő kenyeret lehetőleg olcsón árusíttassa, mert csak így lesz elérhető, hogy a gabona és kenyér ára csökkenjen. Ezzel a rendelkezéssel egyidejűleg az 1846-ban életbeléptetett élelmezési rendszabályokat továbbra is fenntartatta. A királyi biztos pedig a két város közbiztonságának felügyeletével is megbízta. E rendkívüli intézkedés szükségét az a körülmény indokolta, hogy ismeretlenek kézzel írott cédulákkal szórták tele a várost, a gabonakereskedők és a »velük szövethető« városkapitány ellen bujtogatva. A királyi biztos a bizottsággal együtt működését azonnal megkezdte s már június 11-én öt helyen, a bel- és külvárosokban megindult a hatósági kenyér-árusítás. A kenyeret fontonként $12\frac{1}{2}$ váltókrajcárért árulták, míg a rendes piaci ára 15—18 krajcár volt. A városi sütekből naponta több ezer, némelykor 6000 kenyér is elkelt: a piaci kenyérsütők a verseny következtében áraikkal lejjebb mentek, mire a bizottság ennek arányában 45, utóbb 40, végre 36 krajcárra csökkentette a 4 fontos kenyér árát. Emellett lisztet és gabonát árusított mindaddig, míg az élelmezési viszonyok kedvezőbbek nem lettek és az aratás befejeztével meg nem szilárdultak. A bizottság kéthónapi működése alatt 63 ülést tartott. Az üléseken szerkesztett jegyzőkönyveit a királyi biztos elé terjesztette, aki a helytartótanácsnak rövid jelentésekben számolt be a végzett munkáról. A bizottság rendelkezésére állott a báró Podmaniczky Jánostól megvásárolt 2133 pesti mérő gabona, melyet annak idején a tanács a szűkölködők között ingyen akart szétosztani. De ez a mennyiség korántsem volt elegendő nagyobb arányú kenyérsütés lebonyolítására, ezért hat pesti gabonakereskedőtől még 5005 mérő gabonát vásároltak.¹⁸⁾ Hogy minél gyorsabban forgalomba hozhassák az említett gabonamennyiséget, a helybeli molnárokkal és pékekkel oly megegyezést kötöttek, miszerint a molnároknak egy 15 pesti mérőből álló örlet után molnárbér fejében, a szegények részére szánt gabona után (Podmaniczky-féle gabona) 10 váltóforintot, a versenyre szánt egyéb gabonáért 15 váltóforintot fizetnek. A molnárok a gabonát a városi raktárból saját költségükön vitték el, a lisztet pedig díjmentesen szállították a sütőházakhoz. A sütőmesterek sütésért (só és egyéb kellékekkel együtt) minden mázsa liszt után 1 frt 15 kr.-t kaptak, valamint 3 kr.-t minden mérő után, napszám-megtérítés címén. A vásárolt gabonából lett 5414 q tiszta kenyérliszt,

123 q fekete liszt, 483 q korpa. A liszt zsákolására a pesti Hengermalom 1000, a katonai sütőház 600 zsákot kölcsönzött. A lisztet először a Ferenc-külvárosi bíró házához szállították, de a férőhely csakhamar elégtelennek bizonyult, ezért Kasselik építész, Emmerling Károly és Ullmann Möríc házaiban, valamint az Álduna-soron fekvő Kund-féle házban raktárt béreltek. A pékeknek sütésre átadtak 5180 q kenyérlisztet, amiből július utolsó napjáig 159.230 darab 4 fontos kenyéret sütöttek, amit el is adtak. A kenyér minőségéről Almásy királyi biztos többször személyesen is meggyőződött. Lassan az élelmezési viszonyok jobbrafordultak, a bő aratás befejeztével a piaci árak lejjebb szálltak; a bizottság a királyi biztos hozzájárulásával jónak látta működését beszüntetni. De előbb több sütőmesterrel oly egyességet kötött, miszerint azok augusztusban elegendő mennyiségben, jó minőségben, teljes súlyban ugyancsak 36 kr.-ért 4 fontos kenyérral el fogják látni a közönséget. A még megmaradt, összesen 9907 drb 4 fontos kenyérré való lisztet ezek a pékek átvették, úgyhogy a város által vásárolt gabonából összesen 169.137 drb kenyér került forgalomba. A sütés ellenőrzését a céhmester vállalta. A sütőbért jó néhány mester nem vette fel, a terézvárosi bíró pedig ingyen fuvarot adott. A gabonavásárlás és sütés lebonyolításához szükséges pénzt a város a Kereskedelmi Banktól vette fel 5%-os kamatra; összesen 52.000 forintot. Részint ezzel az összeggel, részint a kezelés által befolyt pénzekkel sikerült minden kiadást fedezni. Az összes bevétel tételei a következők voltak:

a Kereskedelmi Banktól.....	52.000	forint	—	krajcár
az eladott gabonából	17.793	«	36	«
« « kenyérlisztből	1.898	«	7 ² / ₁₀	«
« « feketelisztből és korpából	1.633	«	22	«
ajándékokból	2.003	«	55	«
hibásan eszközölt őrlésért	159	«	34 ⁴ / ₁₀	«
összesen	121.513	forint	20 ⁶ / ₁₀	krajcár

A kiadások a következőképen alakultak:

A Kereskedelmi Banknak tőke				
fejében	39.968	forint	29 ⁸ / ₁₀	krajcár
ugyanannak kamatokra	257	«	44	«
gabonavételre	76.338	«	51	«
molnároknak őrlétpénz fejében	1.719	«	—	«
sütőmestereknek sütésért	2.590	«	27	«
magtár használatért	61	«	40	«
alkuszi díjakra	190	«	—	«
napszámosokra	340	«	43 ⁴ / ₅	«
különfélékre	46	«	25	«
összesen	121.513	forint	20 ⁶ / ₁₀	krajcár

Az élelmezési alap adós maradt a Kereskedelmi Banknak 12.031 forint 30 krajcárral: ez az összeg képezte a valóságos veszteséget. A bizottság a hiány megtérítésére javasolta, hogy azt közadó útján fedezzék évenként 2.000 forinttal oly módon, hogy ezt az összeget a költségvetésbe felvéve, a többi kiadásokból elérhető megtakarításokkal lehetne biztosítani.¹⁹⁾ A főváros a három évig tartó ínséges időben a nyomor enyhítésére rendészeti intézkedéseken kívül csupán két hónapig tartó olcsó kenyérárusítást vállalt. A hatósági lisztárusítás és kenyérsütés azonban csak kisebb-méretű segítséget nyújtott a nélkülözőknek. A városi kenyér lejjebb nyomta a kenyér piaci árát, de a munkabérek változatlanul alacsonyak maradtak; egy napszamos, ha dolgozott, naponta 12—14 krajcárt keresett, míg a tanult munkások 24—30 krajcáros keresetükből csak kenyeret tudtak vásárolni. Ha családjuk volt, 4—5 krajcár ára kenyeret adhattak egy-egy hozzátartozójuknak. A munkanélkülieken a városi kenyér alig segített: rajtuk csak az ingyenkenyér és a munkaalkalom segített volna, ehhez azonban a pénz hiányzott. A főváros épp úgy, mint az állam, csak kisebb áldozatot tudott hozni; a rendi társadalomban a nagyobb-arányú segélyezéshez a pénzügyi előfeltételek és a szociális gondolkodás egyaránt hiányoztak.

A mostoha körülmények közé került szegénysorsúak bajainak enyhítésén magánosok is buzgólkodtak. A pesti Nőegylet hetenkint háromszor főtt ürühúsból, burgonyából és kásából álló meleg ételt osztott ki. A lipótvárosi mázsaháznál 97, az evangélikus templom udvarán 362, a Kerepesi-úti vámháznál 207 személy kapott ebédet. Batthyány Lajos 50 akó bort adott a szegényeknek. Boskowitz József pesti nagykereskedő hetenkint 300 kenyeret juttatott az ínségeseknek. Néhány vendéglős mintegy 150 embert látott el naponta egy tál meleg étellel.²⁰⁾

Budán az ínség enyhítésére hasonló rendelkezéseket hoztak. Az elővásárlási tilalmat szigorúan végrehajtották; kellő rendőri személyzet őrködött a város felé vívó utakon, nehogy a termelők és kereskedők a tilalmat megszegjék. A molnár- és sütőmestereknél egy tanácsnok 1845 október 15-én összeírta a liszt- és gabonakészleteket; a tanács megkérte a Hengermalom igazgatóságát, hogy budai raktárait kellő mennyiségű liszttel lássa el s több molnár-mesternek gabonavásárlásra kölcsönt folyósított.²¹⁾ A molnárokat és sütőket felszólította, hogy icce-, valamint meszely-mennyiségű lisztet is áruljanak, hogy a legszegényebb lakosok is vásárolhassanak.²²⁾ A város 1847 májusában 200 mérő, júliusban újabb 200 mérő gabonát vásárolt, megőrlte s a lisztet önköltségi áron forgalomba hozta.²³⁾ A hatóság 1847 áprilistól szeptemberig mintegy 1000 embert támogatott élelemmel és egyéb segélyekkel.²⁴⁾ A magánosok, jótékonyegyletek erejükhöz mérten mindent megtettek, hogy a szegényeken segítsenek; egy sütőmester hat hét alatt 1200 darab kenyeret osztott ki közöttük. A két fővárosban folytatott ínségakció s a közszükségleti cikkek biztosítására hozott intézkedések a többi törvényhatóság figyelmét is felkeltették; Esztergom, Győr és Vas megyék némi változtatásokkal a Pesten és Budán hozott rendeletek egy részét hamarosan életbeléptették.²⁵⁾

Ungár László

¹⁾ E rövid összefoglalás az O. L. (Országos Levéltár) Helytt. (Helytartótanács) Köz- és városr. (Köz- és városrendőrségi osztály) 1844—45—46—47. Fons. 4. anyagán nyugszik.

²⁾ A székesfőváros multja és jelene számokban. Statisztikai közlemények 87. k. 1934. 95. l.

³⁾ P. H. (Pesti Hírlap) 1847. I. évf. 326. l.

⁴⁾ Hetilap. 1847. 124., 138., 182. sz.

⁵⁾ Szföv. Ltár. (Székesfővárosi Levéltár) Pesti ltár. Vegyes iratok. 4. fasc. A szegényeket ápoló intézet igazgatóbizottsági jegyzőkönyve. 1845. aug. 7. ülés 51. tétel., 1846. márc. 6. ülés 17. tétel, október 8. ülés 83. tétel, nov. 5. ülés 88. tétel, 1847. jún. 7. ülés 7. tétel.

⁶⁾ P. H. 1847. I. évf. 276. l. A cikkíró hozzáteszi, hogy »utazók mondják, hogy ez Párizsban, Londonban is így történik. Jön a civilizáció, semmi kétség többé!«

⁷⁾ Szföv. Ltár. Pesti szabályrendeletek könyve. 1846—1860. 22—23. l.

⁸⁾ 1846. szeptemberében a betegek 450-en, egy évvel később 700-on felül voltak. O. L. Helytt. Köz- és városr. 1847. Fons. 49. Pos. 2. Hetilap. 1847. 182. sz.

⁹⁾ P. H. 1845. 19. l. 1846. II. évf. 410. l. 1847. I. évf. 120. l.

¹⁰⁾ Schmidt Ferenc városkapitány jelentése a tanácshoz 1847. jún. 26-án. Szföv. Ltár. Budai ltár. Budai lajstromozatlan iratok 1847.

¹¹⁾ U. o. Budai ltár. Buda főváros közgyűlési jk. (jegyzőkönyv) 1847. 13., 14., 74., 78., 80., 111. sz. U. o. Loc. (Locumtenentia) 2982/1837—48.

¹²⁾ Szföv. Ltár. Budai ltár. Budai lajstromozatlan iratok, 1847.

¹³⁾ Hasonló intézkedéseket hozott a helytartótanács a francia háborúk idején; 1805., 1806., 1809. és 1811-ben is. O. L. Helytt. Köz- és városr. 1846. Fons. 4. Pos. 22., 41., 58., 83.

¹⁴⁾ Bécsben a megengedett haszon 3% volt.

¹⁵⁾ O. L. Helytt. Köz- és városr. 1846. Fons. 4. Pos. 83., 168., 177., 185.

¹⁶⁾ A limitáció megszüntetése a céhek kiváltságait is érintette volna, erről pedig a város polgárai érdekében nem akart lemondani. Az 1847. július 9-én tartott tanácsülés visszautasította a megye javaslatát: a városi hatóság jogait nem akarta a megyével megosztani.

¹⁷⁾ Ez a rendelkezés a helytartótanács 1846. július 14-én kiadott 25.895. sz. intézvényén alapult.

¹⁸⁾ Podmaniczky Jánostól 2.133 mérőt 25 forint — krajcárjával

Kohn Mayer Lipóttól 333¹/₃ « 26 « 30 «

Frankl Ábrahámától 366²/₃ « 26 « 20 «

Ádler Ádámtól 1.065²/₃ « 27 « 30 «

Décsey Adolftól 500 « 29 « 30 «

Holitscer Jakabtól 2.000 « 30 « — «

Herzfelder Hermantól 740 « 27 « — «

¹⁹⁾ A bizottság működésére vonatkozó akták, jelentések, jegyzőkönyvek, számadások stb. a Szföv. Ltár. Int. a. n. 11.140 és 11.481 különccsomók.

²⁰⁾ Hetilap 1847. 106., 114. sz.

²¹⁾ Szföv. Ltár. Loc. 2456/1837—48.

²²⁾ O. L. Helytt. Köz- és Városr. 1845. Fons. 4. Pos. 61.

²³⁾ Szföv. Ltár. Buda főváros közgyűlési jk. 1847. 90., 125. sz.

²⁴⁾ A kiadásokat 2000 forintos kölcsönből fedezték. Az Irgalmas kórháznak 500 forint segílyt nyújtott a város. Szföv. Ltár. Loc. 2881/1837—48.

²⁵⁾ O. L. Helytt. Köz- és városr. 1846. Fons. 4. Pos. 158.